

Головко Б. Ю.,

адвокат,

здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня

Навчально-наукового інституту права

Національного університету водного господарства та природокористування

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. У науковій статті розглянуто поняття та значення судового контролю на етапі досудового розслідування у кримінальному провадженні. Встановлено, що у теорії кримінального процесуального права існує різноманіття наукових поглядів на поняття «судовий контроль», що пов'язано з його багатогранністю та неоднозначністю предмета. В той же час ці наукові погляди відтворюють основні іманентні ознаки судового контролю та характеризують його діяльнішу сторону (як напрям діяльності слідчого судді) та функціональну сторону (через забезпечення прав та інтересів учасників кримінального провадження).

Виділено іманентні ознаки цього інституту, а саме спрямованість судового контролю на захист прав, свобод та інтересів осіб, судовий контроль реалізується в рамках процесуальних норм та повноважень слідчого судді, судовий контроль як інститут кримінального провадження має системний та універсальний характер, судовий контроль покликаний забезпечити законність та об'єктивність рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування, судовий контроль виконує профілактичну функцію.

Констатовано певні виклики та проблеми, зокрема, всевітній проєкт правосуддя (WJP) щорічно проводить дослідження індексу верховенства права в державах. У 2023 році Україна посіла 89 місце з показником 0,49 бали. Серед критеріїв оцінювання і кримінальна юстиція в Україні (0,36 бала). За критерій забезпечення прав обвинуваченого в Україні виставлено 0,45 бали з 1 можливо максимального. Такий показник потребує детальнішого аналізу та пошуку шляхів для його підвищення не лише з точки зору покращення якості кримінального процесуального законодавства, а й зміни практики його застосування.

Зроблені висновки та рекомендації можуть бути корисними для подальшого удосконалення кримінального процесуального законодавства та забезпечення справедливості у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальний процес, досудове розслідування, судовий контроль.

Постановка проблеми. Судовий контроль на етапі досудового розслідування є важливим елементом кримінального провадження, адже забезпечує дотримання законності та захист прав учасників процесу через перевірку дій та рішень правоохоронних органів, слідчих та прокурорів. Належна його правова регламентація є передумовою справедливого та ефективного правосуддя, а правильне застосування дозволяє виявляти недоліки у діяльності правоохоронних органів та сприяє їхньому усуненню.

Стан дослідження. Загальнотеоретичні аспекти судового контролю в кримінальному провадженні були предметом

дослідження А. Ф. Бондюк, А. А. Донченко, Д. П. Кисленко, Я. В. Кузьмічов, О. П. Кучинська, М. А. Макаров, В. Я. Марчак, О. Г. Русанова, Ю. В. Скрипіна, О. Г. Яновська та інших. Водночас питання визначення та значення судового контролю не втрачає своєї актуальності через наявність різних підходів у доктрині кримінального процесу та необхідність підвищення якості кримінального процесуального законодавства.

Метою статті є на основі кримінального-процесуального законодавства, судової практики та наукової доктрини проаналізувати поняття та значення судового контролю на етапі досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. У теорії кримінального процесуального права існує різноманіття наукових поглядів на поняття «судовий контроль», що пов'язано з його багатогранністю та неоднозначністю предмета. В той же час ці наукові погляди відтворюють основні іманентні ознаки судового контролю та характеризують його діяльнішу сторону (як напрям діяльності слідчого судді) та функціональну сторону (через забезпечення прав та інтересів учасників кримінального провадження). Для підтвердження цієї тези наведемо декілька визначень. Наприклад, автори навчального посібника «Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні» визначають останній як окремий напрям діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень [12, с. 3].

А. Ф. Бондюк визначає судовий контроль як законодавчо регламентований, не преюдиціальний, здійснюваний за наявності процесуальних підстав у визначених межах, напрям діяльності слідчого судді, що забезпечує законність рішень та дій слідчого, прокурора з метою дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Повноваження слідчого судді при здійсненні контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб на стадії досудового розслідування реалізуються переважно під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження (у т.ч. запобіжних заходів), проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора [1, с. 3].

О. Г. Русанова вважає, що судовий контроль – «це специфічний вид судової діяльності, яка не пов'язана з відправленням правосуддя, спрямована на захист прав, свобод та законних

інтересів учасників кримінального провадження, їх негайне, беззаперечне поновлення в разі порушення службовими особами органів досудового розслідування або прокурором, та яка здійснюється на всіх його стадіях за ініціативою суб'єктів кримінального процесу, котрі виконують функції розслідування, прокурорського нагляду, при порушенні ними клопотань про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК, та застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників і законних представників, підозрюваного, його захисника та законного представника» [10, с. 21]. Авторка зосереджує свою увагу на діяльнісно-функціональній складовій.

Судовий контроль у кримінальному процесі – це діяльність слідчого судді на стадії досудового розслідування та під час екстрадіційної процедури зі здійснення у порядку, передбаченому КПК, наданих йому повноважень, метою якої є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [6, с. 80]. Найбільша увага у цьому випадку приділена саме слідчому судді як суб'єкту здійснення судового контролю.

На наше переконання іманентними ознаками інституту судового контролю в кримінальному провадженні на етапі досудового розслідування є:

1. Спрямованість судового контролю на захист прав, свобод та інтересів осіб. В процесі здійснення судового контролю слідчий суддя має переконатися, що права осіб, які стали об'єктом досудового розслідування, не порушуються під час проведення слідства. Всесвітній проєкт правосуддя (WJP) щорічно проводить дослідження індексу верховенства права в державах. У 2023 році Україна посіла 89 місце з показником 0,49 бали. Серед критеріїв оцінювання і кримінальна юстиція в Україні (0,36 бала). За критерій забезпечення прав обвинуваченого Україні виставлено 0,45 бали з 1 можливо максимального [14]. Такий показник звісно потребує детальнішого аналізу та та пошуку шляхів для його підвищення не лише з точки зору покращення якості кримінального процесуального законодавства, а й зміни практики його застосування.

2. Судовий контроль реалізується в рамках процесуальних норм та повноважень слідчого судді. У п. 18 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України закріплено, що реалізація останнього відноситься до повноважень слідчого судді [4]. З огляду на системний аналіз норм діючого кримінального процесуального кодексу України чітко вбачається, що повноваження слідчого судді розділені на три основні групи, а саме: 1) повноваження слідчого судді при застосуванні заходів процесуального примусу на стадії досудового розслідування кримінальної справи; 2) повноваження слідчого судді при розгляді скарг на дії та рішення особи, яка здійснює дізнання, слідчого чи прокурора; 3) повноваження слідчого судді при проведенні слідчих дій, які обмежують конституційні права людини і громадянина [11, с. 16].

3. Судовий контроль як інститут кримінального провадження має системний та універсальний характер. Судовий контроль здійснюється як на підставі клопотань учасників процесу, так і на власну ініціативу суду. Це означає, що судді можуть перевіряти законність та об'єктивність дій правоохоронних органів, слідчих, прокурорів тощо на будь-якому етапі кримінального

процесу. Універсальний характер судового контролю вказує на те, що він стосується всіх учасників кримінального процесу, включаючи підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, а також їхніх представників та адвокатів. Судовий контроль має захищати права та інтереси всіх цих осіб, забезпечуючи дотримання процесуальних норм та принципів справедливості.

4. Судовий контроль покликаний забезпечити законність та об'єктивність рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування. Судовий контроль має перевіряти, чи діють органи досудового розслідування (слідчі, оперативні служби, прокуратура) в межах закону. Він перевіряє, чи дотримуються процесуальні правила та процедури під час проведення розслідування, чи не порушуються права підозрюваних, обвинувачених та інших учасників процесу.

5. Судовий контроль виконує профілактичну функцію. Судовий контроль служить як механізм запобігання можливим порушенням прав людини під час досудового розслідування, зокрема, шляхом виправлення помилок або недоліків у проведенні розслідування.

У рішенні КСУ № 16-рп/2009 розкривається зміст і мета судового контролю: судовий контроль за дотриманням законності в діяльності правоохоронних органів під час проведення ними дізнання та досудового слідства. Метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина [9].

Ефективність здійснення судового контролю під час розслідування злочинів обумовлюється низкою факторів, головним з яких є належна правова регламентація основних засад цієї діяльності та досконалість процесуального механізму. Тому важливе значення в контексті даної проблематики має вирішення законодавцем питань щодо визначення місця та статусу суддів, до компетенції яких належить реалізація цієї важливої процесуальної функції, їх повноважень, порядку розгляду відповідних подань, скарг та прийняття рішення [3, с. 180].

У цьому сенсі цікавим видається те, що Європейська конвенція про захист прав людини не містить прямого обов'язку держави щодо проведення ефективного досудового розслідування однак системне тлумачення статтей 1–5,8,14 та Протоколу №1 до Конвенції дає підстави стверджувати, що обов'язок ефективного досудового розслідування все ж таки існує [2, с. 142]. Поняття ефективності розслідування розглядається у справі «Сергій Шевченко проти України», де вказано, що система, яка вимагається статтею 2 Конвенції, має передбачати незалежне та безстороннє розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності. Таким чином, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і за своєю ініціативою порушувати провадження, яке здатне по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був причетним до події. Також існує вимога щодо оперативності та розумної швидкості такого розслідування, що передбачено у справі «Холодков і Холодкова проти України» 3. У справі «Начова проти Болгарії» (Nachova v. Bulgaria) суд відмічає, що розслідування не буде ефективним доти, доки всі докази не будуть детально вивчені, а висновки не будуть обґрунтовані [8].

О. П. Кучинська розглядає судовий контроль як елемент системи кримінальних процесуальних гарантій прав учасників

кримінального провадження [5, с. 183, 186–187]. У свою чергу, О. Г. Яновська як умову (механізм) забезпечення змагальності кримінального провадження [13 с. 93].

Як справедливо вказує В. Я. Марчак, «вагомість та ефективність судового контролю за дотриманням прав людини полягає в тому, що навіть сам факт його існування справляє позитивний вплив на роботу правоохоронних органів. Нагромаджений досвід у цій сфері демонструє двоякий ефект цього інституту. По-перше, суд, визнавши, що є порушення прав людини, забезпечує їх відновлення. По-друге, підвищується рівень якості роботи в правоохоронних органах у кримінальних провадженнях, що підлягають судовому контролю» [7, с. 145–146].

Висновки. Судовий контроль на етапі досудового розслідування у кримінальному провадженні є ключовим елементом системи забезпечення справедливості та захисту прав осіб. Іманентними ознаками цього інституту є спрямованість на захист прав, свобод та інтересів осіб, реалізація в рамках процесуальних норм та повноважень слідчого судді, системний та універсальний характер, а також функція забезпечення законності та об'єктивності дій органів досудового розслідування. Водночас існують певні виклики та проблеми, вирішення яких потребує детального аналізу та розробки стратегій підвищення якості кримінального процесуального законодавства.

Література:

- Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2017. 241 с.
- Донченко А. А. Поняття та значення своєчасності кримінальних процесуальних рішень досудового розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Випуск 41. С. 138–145.
- Кисленко Д. П., Кузьмічов Я. В. Поняття та сутність судового контролю під час досудового розслідування. *Юридична наука*. № 7. С. 176–184.
- Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
- Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія / О.П. Кучинська. К. : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.
- Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.
- Марчак В. Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 141–146
- Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шевченко проти України» від 4 квітня 2006 р. (заява № 32478/02) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#Text (дата звернення 15.03.2024).
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 120 Конституції України (справа про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади) № 6-рп/2002 від 17 жовтня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-02#Text>
- Русанова О. Г. Судовий контроль за законністю початку кримінального провадження. Перспективи розвитку діяльності органів досудового розслідування: процесуальний та організаційний аспекти: матеріали Міжнар. наук. – практ. конф., м. Луганськ, 29 квітн. 2013 р. / редкол.: Л.В.Черечукіна, О.Г.Русанова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О.Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2013. С. 20–28.
- Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків, 2008. 26 с.
- Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. для підготовки до заліку / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Харків : Право, 2016. 96 с.
- Яновська О. Окремі аспекти реформування кримінального судочинства в Україні. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 91–96.
- The Global Rule of Law Recession Continues. World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2023/Ukraine/> (дата звернення: 01.03.2024)

Holovko B. The concept and significance of judicial control at the stage of pre-trial investigation

Summary. The scientific article examines the concept and significance of judicial control at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings. It has been established that in the theory of criminal procedural law there is a variety of scientific views on the concept of “judicial control”, which is connected with its multifacetedness and ambiguity of the subject. At the same time, these scientific views reproduce the main immanent features of judicial control and characterize its activity side (as the direction of activity of the investigating judge) and its functional side (by ensuring the rights and interests of participants in criminal proceedings).

The immanent features of this institution are highlighted, namely, the focus of judicial control on the protection of the rights, freedoms and interests of individuals, judicial control is implemented within the framework of procedural norms and powers of the investigating judge, judicial control as an institution of criminal proceedings has a systemic and universal character, judicial control is designed to ensure legality and objectivity of decisions, actions or inaction of pre-trial investigation bodies or the prosecutor during pre-trial investigation, judicial control performs a preventive function.

Certain challenges and problems have been identified, in particular, the World Justice Project (WJP) annually conducts research on the index of the rule of law in states. In 2023, Ukraine took 89th place with an index of 0.49 points. Among the evaluation criteria is criminal justice in Ukraine (0.36 points). For the criterion of ensuring the rights of the accused, Ukraine was assigned 0.45 points out of 1 possible maximum. Such an indicator requires a more detailed analysis and the search for ways to increase it, not only from the point of view of improving the quality of criminal procedural legislation, but also of changing the practice of its application.

The conclusions and recommendations made may be useful for the further development of the legal system and ensuring justice in criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, criminal process, pre-trial investigation, judicial control.